

Sudan Seyâhatnâmesi

Muhammed Mihrî, Ed. Ahmet Kavas

İstanbul, Kitabevi, 2016, 351 sayfa, ISBN: 978- 605- 4907- 96- 0.

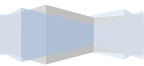
Tuğrul Oğuzhan YILMAZ*

XV. Yüzyılın başlarından itibaren batılı sömürgeci devletlerin adeta paylaşım sahası haline getirdiği Afrika kıtası; uzun yıllar kölecilik, misyonerlik ve sömürgeciliğe maruz kalarak batılı devletlerin nüfuz sahası haline gelmiş ve denetim altına alınmıştır. Batılı devletler, Afrika'yı işgalleri sırasında özellikle keşif heyetleri ve seyyahlardan istifade etmişlerdir. Osmanlı Devleti, bölgede üstlendiği misyon doğrultusunda söz konusu sömürü faaliyetlerine karşı elinden geldiğince müdahale etmeye çalışmıştır.*

Osmanlı Devleti'nin Afrika'da kurduğu hakimiyeti ana hatlarıyla göz önünde bulundurmamız gerekirse, XII. Yüzyılın başlarından 1920'li yıllara kadar Afrika kıtası üzerinde Osmanlı idaresinin ve etkinliğinin devam ettiğini açıkça görmekteyiz. Batılı devletlerin, Afrika üzerindeki sömürge faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti Afrika'nın koruyucu ve kollayıcılığı görevini üstlenmiş ve Afrika üzerinde sömürge idarelerine karşı bir müdafaa mücadelesi vermiştir. Afrika üzerinde tesis edilen yaklaşık dört asırlık Osmanlı hakimiyeti; Türklerle ile Afrikalıların kuvvetli bir

* Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Bölümü Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, e- posta: tugrul.oguzhan.yilmaz@gmail.com

* İdris Bostan, "Orta Afrika'da Nüfuz Mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu (1893- 1895), *Belleten*, Cilt: LIV, Sayı: 210, 1990 Ağustos, ss. 665- 697+ VIII, s. 665- 666, 669- 672, 674, 677- 685, 688.

bağ kurmasına ve aralarında ortak bir mirasın oluşmasına vesile olmuştur.* Osmanlı Devleti'nin, Afrika'daki hakimiyeti bilinenin aksine yalnızca Kuzey Afrika ile sınırlı kalmamış, daha geniş bölgelere de yayılmıştır. Bu sayede, Osmanlı Devleti'nin Afrika üzerinde uzun yıllar süren idaresi sırasında; "Osmanlı Afrika'sı" kavramı da ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin Sudan'daki idaresi süresince bölgedeki birçok sultanlık Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmadan uzun yıllar birlikte yaşamış ve İngiliz işgaline kadar Sudan; Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika ve Sahra- altı Afrika'daki koordinasyonu ve etkinlikleri açısından stratejik bir bölge halini almıştır. Osmanlı Devleti, Sudan ile ilgili mevcut tarihî- dinî bağlarını koruması ve bölgede ciddi bir nüfuza sahip olması sebebiyle Afrika'da üzerindeki hakimiyetini, XX. Yüzyılın başlarına kadar sürdürebilmiştir. †

Osmanlı Devleti'nin sömürgecilik karşısındaki var olma mücadelesi kaygılarını paylaşan ve Osmanlı Devleti'nin geleceği ile alakalı olarak doğrudan harekete geçerek ilmi anlamda mücadele eden şahsiyetlerden bir tanesi de "*ilim ve irfan yolcusu*", dil bilimci, edebiyatçı, şair ve yazar Muhammed Mihrî Efendi'dir. Mihrî Efendi, "*gördüklerini, okuduklarını, hatta işittiklerini mahirane şekilde kayıt altına alarak*" (s. ix) sadece kendini ve çevresini değil, günümüzde dahi bizleri de aydınlatmaktadır.

1849 yılında Kerkük'te doğan Mihrî Efendi'nin babası Kerküklü Molla İbrahim Efendi'dir. Kerkük'te özel bir eğitim alan Mihrî Efendi, medrese de eğitim görmüş, 1864 yılında 15 yaşındayken İstanbul'a gelmiş ve Mısır Hidivlerinden Mehmed Tevfik Paşa'nın amcası olan Mustafa Fazıl Paşa'ya intisap etmiştir. Bir süre eğitim ve öğretim ile meşgul olduktan sonra, 1867 yılında Bâbiâli Tercüme Odası'nda Arapça ve Farsça tercümanlığı görevinde bulunmuş, daha sonra 9 yıl Hariciye Nazırlığında görev almış ve 1878 yılında Osmanlı Devleti'ni temsilen İran'ın Hoy şehrine konsolos olarak tayin edilmiştir. Konsolosluk görevinin sona ermesiyle birlikte İstanbul'a gelmiş, Mustafa Fazıl Paşa'nın öldüğünü öğrenmesiyle Mısır'da bulunan ailesinin yanına dönmüştür. ‡ (s. x- x1) 1897'de İstanbul'da bulunan tercüme odasında görevlendirilmiş, Mısır Prenslarından Ahmed Kâmil Bey'in oğlu Prens Yusuf Kemal Bey ile birlikte İngiltere, Fransa ve Sudan'a çeşitli seyahatler gerçekleştirmiştir. Türkçenin yanında Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bilen Mihrî Efendi, çok sayıda eseri literatürümüze kazandırmış § (s. x1) ve 1. Dünya Savaşı'nın sonunda 1918 yılında vefat etmiştir.**

Türk Edebiyatı metinleri içerisinde hatıratın alt türü olarak sınıflandırılan seyahatnameler; yazarın ziyaret ettiği coğrafyalardaki izlenimlerini okuyucuya aktarması ile meydana gelmiştir. XIX. Yüzyıla kadar Osmanlı toplumu içerisinde oldukça az sayıda seyahatname kaleme alınmış olmakla birlikte ††, XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren, yakın tarih içerisinde seyahatname türünde çok sayıda eser yazılmıştır. XIX. Yüzyılda Avrupalılar tarafından Afrika'da başlatılan sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerinin artmasıyla birlikte; Afrika'da görevlendirilen Osmanlı subay, idareci ve seyyahları Afrika genelinde, Sudan gibi bölgelerle yakından ilgilenmiş ve önemli eserler ortaya koymuşlardır. †† Mihrî Efendi'nin Sudan Seyahatnamesi de edebiyat literatürümüz içerisinde yer alan önemli

* Ahmet Kavas, Osmanlı- Afrika İlişkileri, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Yayınları, İstanbul, 2006, s. 7- 9.

† Muhammed Tandoğan, Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800- 1922), Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara, 2013, s. 6- 7, 18, 21, 22- 23, 30, 43- 44, 46- 47, 52- 59.

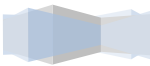
‡ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. SAİD., 29/Z/1265, Dosya No: 109 Gömlek No: 313; Dilek Batislam, "Kerküklü Mehmed Mihrî'nin Sudan Seyahatnamesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, Cilt: 18, 2011, ss. 295- 304, s. 295.

§ Batislam, *a.g.m.*, s. 295- 296.

** Ahmet Turan Arslan, "Muhammed Mihrî'nin Sudan Seyahatnamesi", *I. Uluslararası Türkiye- Afrika ilişkileri Sempozyumu: Gelecek Perspektifi Konferansı'nda sunulan bildiri*, 27- 28 Ekim, Hartum- Sudan, 2015.

†† Menderes Coşkun, "Seyahatname", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 37, s. 13.

‡‡ Tariğ Mohamed Nour, "Siyah Afrika'da Osmanlı Şehirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2005, ss. 151- 159, s. 152- 153.

seyahatnamelerden bir tanesidir.* Osmanlı Devleti döneminde çeşitli yazarlar tarafından Afrika ile ilgili çeşitli seyahatnameler de kaleme alınmıştır. Ömer Subhî'nin 1891 tarihli "Trablusgarp ve Bingazi ile Sahrâ- yı Kebir ve Sudan Merkezi", Mehmed Muhsin'in 1896 tarihli "Afrika Delili", Ahmet İhsan'ın 1896 tarihli "Altı Hafta Nil'de Seyahat", Halid Ziyaeddin'in 1910 tarihi "Musavver Mısır Hatırâtı"[†] Mutasarrıf Ali Bey, Ömer Kâmil Bey, Müsevvitzâde Derviş Paşa, Kolağası Ali Rıza ve Trablusgarp Valisi Recep Paşa'nın kaleme aldığı eserler (s. xııı) bunlara örnek olarak verilebilir. Osmanlı Afrika'sı ile ilgili olarak, çeşitli yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerin bazılarının da transkripsiyonu gerçekleştirilerek günümüz literatürüne kazandırılmıştır. Söz konusu eserlere çeşitli örnekler vermek gerekirse, incelemesini gerçekleştirdiğimiz Muhammed Mihrî Efendi'nin "Sudan Seyahatnamesi" başta olmak üzere; Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin "Senûsiler ve Sultan Abdülhamid" (Asr- ı Hamîdî'de Âlem-i İslam ve Senûsiler)[‡], Sâdık el- Müeyyed Paşa'nın "Habeş Seyahatnamesi"[§] ve "Afrika Sahrâ- yı Kebîr'inde Seyahat"^{**}, Sami (Çölgeçen)'in "Sahra- yı Kebir'i Nasıl Geçtim?"^{††}, Abdülkadir Câmî (Baykut)'un "Son Osmanlı Afrikası'nda Hayat" (Çöl İnsanları, Sürgünler ve Jön Türkler)^{‡‡} ve "Trablusgarb'tan Sahrâ- yı Kebîr'e Doğru"^{§§}, Ömer Lütfî'nin "Yüz Yıl Önce Güney Afrika -Ümitburnu Seyahatnâmesi-"^{***} Halil Halid'in "Cezayir Hatıratından"^{†††} ve Mahir Said (Pekmen)'in "Fizan Hatıraları"^{‡‡‡} gibi seyahatname- hatırat türünden eserler literatürümüzde mevcut bulunmaktadır. Bu bağlamda, Mihrî Efendi'nin Sudan Seyahatnamesi de edebiyat literatürümüzde yer alan Afrika ile ilgili önemli seyahatnamelerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir.^{§§§}

Sudan Seyahatnamesi, bir Osmanlı seyyahının kendine has üslubuyla, Afrikalılar nazarında sömürgeciliği çağrıştırmayan ve Osmanlı Afrika'sının bir parçası sayılan "*Sudan üzerinden Afrika'ya bakışımı*" başarılı bir şekilde anlatmaktadır. Avrupalı sömürgecilerin, Afrika topraklarını modernizm ve medeniyet gibi kavramlarla nasıl yağmaladıklarını, Afrikalı insanlar dışında aynı zamanda Afrika'nın bitki örtüsüne ve hayvanlarına nasıl zarar verdiklerini ifade eden ve tüm bunları "*çevreci bir dil kullanarak*" eleştiren Mihrî Efendi, Osmanlı Afrika'sında halk ile tabiatın nasıl iç içe geçtiğini, batılı devletlerin ise Afrika'da kölecilik, misyonerlik ve sömürgecilik ile nasıl bir tahribata yol açtığını ifade etmiştir (s. xvıı- xxııı, 116). Sudan seyahatnamesi bu bağlamda, dönemin tarihini yansıtan bir eser olmakla birlikte adeta "*batı literatürüne*" karşı "*bir direnişin kitabı*" haline de gelmiştir.^{****} Medeni (!) Avrupa, elindeki imkan ve araçlar doğrultusunda, kapitalist yayımcılığını taşıdığı Afrika'da haksız işgallerini kullandığı retorikle birlikte ahlâken meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Batı sömürgeciliğinin, Afrika genelinde kurguladığı vahşi- kapitalist ve politik egemenliği, Afrikalılar

* Muhammed Mihrî Efendi'nin Sudan Seyahatnamesi ile ilgili olarak yapılmış ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Khalid Khater Mohamed, "Sudan Seyahatnamesi: Metin ve İnceleme", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016).

† Muhittin Eliaçık, "Resmî-i Kayserî'nin Bilinmeyen Seyahatnamesinde Kocaeli Çevresine Ait Bilgiler", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (ed. Haluk Selvi- M. Bilal Çelik), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, ss. 265- 271, s. 267.

‡ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Senûsiler ve Sultan Abdülhamid*, Haz. İsmail Cömert, Ses Yayınları, İstanbul, 1992.

§ Sâdık el- Müeyyed, *Habeş Seyahatnamesi*, yay. haz. Mustafa Baydemir, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

** Sâdık el- Müeyyed, *Afrika Sahrâ- yı Kebîr'inde Seyahat*, sunuş ve giriş: İdris Bostan, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2010.

†† Sami Çölgeçen, *Sahra- yı Kebir'i Nasıl Geçtim?*, haz. Ömer Hakan Özalp, ARK Kitapları, İstanbul.

‡‡ Cami Baykurt, *Son Osmanlı Afrikası'nda Hayat*, haz. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

§§ Cami Baykurt, *Trablusgarb'tan Sahrâ- yı Kebîr'e Doğru*, sadeleştiren: Yüksel Kanar, Özgü Yayınları, İstanbul, 2011.

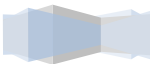
*** Ömer Lütfî, *Yüz Yıl Önce Güney Afrika*, Kitabevi, İstanbul, 2006.

††† Halil Hâlid, *Cezâyir Hâtıratından*, Bedir Yayınları, İstanbul, 2007, 2. Baskı.

‡‡‡ Mahir Said Pekmen, *Fizan Hatıraları*, haz. Hasan Babacan- Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara, 2013.

§§§ Eliaçık, *a.g.m.*, s. 267; Nur Çintay, "Edebiyat seyahatte!", *Sabah Gazetesi*, 20.03.2015, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/cintay/2015/03/20/edebiyat-seyahatte> (Erişim tarihi: 01.12.2016).

**** İbrahim Tıgılı, "Osmanlı Afrika'sı ya da Bilad- ı Sudan", *Gerçek Hayat Dergisi*, Sayı: 831, 26.09.2016- 02.10.2016, <http://www.gercek hayat.com.tr/yazarlar/osmanli-afrikasi-ya-da-bilad-i-sudan/> (Erişim tarihi: 01.12.2016).

üzerinde sömürüye karşı doğal bir refleksin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.* Sudan seyahatnamesi, bu bağlamda; Osmanlı Devleti'nin Sudan toprakları üzerindeki idaresi göz önünde bulundurulduğunda, Sudan'ın İngiliz sömürgeciliğini tecrübesi sırasında; batı sömürgeciliğine karşı Sudan'ın tarihî ve siyasî durumunu yansıtmaya açısından önemli bir temel kaynak olarak değerlendirilmelidir.†

28 Ocak 1909'da Mısır'dan hareket ederek Sudan seyahatine başlayan Mihrî Efendi, Sudan'a beraberinde bir heyet ile yolculuk etmiştir. Heyetin başında Mısır Prensi Yusuf Kemal Bey bulunmaktadır. Sudan'a bir seyahat gerçekleştiren heyetin içerisinde; İzzet Paşa'nın oğlu Kazım Bey, fotoğrafçı ve hakkâk olan Osmanlı Ermenilerinden Antranik Fendiyan, Mısır'daki Fransız kuvvetlerinin komutanlarından ve Napolyon Bonaparte'nin Generallerinden olan Jean- Baptiste Kléber'e bir suikast düzenleyerek öldüren Halepli Hüseyin el- Bedevî gibi isimler yer almaktadır. Mihrî Efendi, yaklaşık 3 ay süren Sudan seyahati boyunca Afrika kıtasına duyduğu ilgiyi "Sudan Seyahatnamesi"nin birçok bölümünde belirtmiş, Afrika tarihî ile ilgili detaylı bilgiler vermekle birlikte; Afrika üzerindeki sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerine de dikkat çekmiştir (s. xiv- xvı).

Mihrî Efendi, Sudan Seyahatnamesi'nde; Mısır ve Sudan halkını, söz konusu bölge halklarının yaşayış biçimlerini, tarihini, coğrafyasını, iklimini, servet kaynaklarını, kültürel değerlerini, örf, adet ve geleneklerini, eski çağlardan bu yana yönetim biçimlerini ve daha birçok önemli konuyu ayrıntılarıyla birlikte seyahat boyunca gözlemleri ve yardımcı kaynaklar ile birlikte ele almış ve çok önemli bilgileri günümüze ulaştırmıştır.‡ Sudan seyahatnamesinde çok sayıda Türkçe, Arapça ve Farsça şiirin yanı sıra çeşitli fotoğraf ve haritalara da yer veren Mihrî Efendi, akıcı ve edebî bir dil kullanmıştır. Mihrî Efendi, Sudan Seyahatnamesi'nin ana kısmını teşkil eden seyahat kısmına geçmeden önce "ifâde", "seyâhatnâmenin me' hazları", "mukaddime" ve "tahdîs-i ni'met" başlıklara yer vermiştir. "İfâde" başlığında eserin içeriğine, "seyâhatnâmenin me' hazları" kısmında eser yazılırken istifade edilen kaynaklara, "mukaddime" kısmında Sudan hakkında bilgi verildikten sonra Avrupalıların seyahat anlayışı ve seyahatin faydalarına, "tahdîs-i ni'met" başlığında ise heyetin lideri konumunda bulunan Prens Yusuf Kemal Bey'e yönelik çeşitli övgülere yer vermiştir.§ (s. 1- 12)

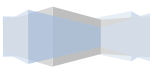
Kahire'den hareketle başlayan seyahat, Asvan'da son bulmuştur. Mihrî Efendi, heyetin Mısır seyahati sırasında; Mısır'ın tarihî, siyasî ve coğrafi durumu, "sınırları, dağları, nehirleri, iklimi, havası, tarımda kullanılan yöntemler, yetiştirilen ürünler, hayvanlar, madencilik, sanayi, ticaret, eğitim, mülki idare"si, yönetim biçimi, askerî, ekonomik ve demografik durumu ile ilgili oldukça detaylı bilgiler vermiştir. Söz konusu heyet, Mısır seyahati sırasında; Bulak, Hilvan, Sakkara, Luksor, Edfu ve ed-Der Kasabalarını ve Cize, Benî Süveyf, Feyyûm, Minye, Asyût/ Süyût, Circa, Kina ve Asvan- Savan müdüriyetlerini gezmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Mihrî Efendi, Mısır'ın çeşitli bölge, şehir ve beldelerini gezerken; Eski Mısır tarihi, Mısır antik dönemi ve Mısır mitolojisi, "Mısır Firavunları'nın mabutları, Firavunlar döneminde Mısır'ın durumu, eski Mısır Tanrıları, beldeler, eski binalar ve eski eserler, piramitler, Karnak harabeleri ile heykeller, mabutlar, eski eserler, önemli tarihi ve turistik yerler"e dair önemli bilgiler de vermiştir. Heyetin lideri olan Prens Yusuf Kemal Bey'in zaman zaman

* Walter Rodney, Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı, çev. Hülya Osmanağaoğlu, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 224-238.

† "Sudan during the Ottoman Period", Newsletter, OIC Resarch Centre For Islamic History, Art and Culture, IRCICA, August- December 2012, No: 89, p. 8; Mehmet İpşirli, "Muhammed Mihri Bey's Description of Sudan in his Book of Travels to Sudan at the Beginning of 20th Century", Paper presented at the Sudan during the Ottoman Period Congress, 25- 27 September, Hartum- Sudan, 2012.

‡ Esra Çifçi, "Mehmet Efendi'nin Sudan Seyahatnamesi", Dünya Bülteni, 27.08.2010, <http://www.dunyabulteni.net/haber/126759/mehmet-efendinin-sudan-seyahatnamesi> (Erişim tarihi: 01.12.2016); Ahmet Akdağ, "Kerküklü Mehmed Mihrî ve "El- Eserü'l- Celîlî Medh Alâ ismâîl" Adlı Eseri", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 2, Issue: 3, Summer 2016, ss. 51- 70, s. 55.

§ Akdağ, a.g.m., s. 55.

ava çıkışlarına ve Prens Kemaleddin Paşa'nın köşkünde misafir olmalarına da değinen Mihrî Efendi, metin içerisinde; Osmanlı Devleti'ni öven beyitlerin yanı sıra Mısır ve Sudan'ı fetheden I. Selim (Yavuz Sultan Selim) ile ilgili yazılmış bir dörtlüğe de yer vermiştir. Söz konusu dörtlük şu şekildedir:

“Fâtiḥ-i Mısr u Sudan Sultân Selim-i dâd-ger

Kahramân-ı şîr-dil dârâ-yı İskender-siyer

Hep cihângirân-ı devrân Mihriyâ şâyândır

İtse tasvir-i hümmâyün ile tenvîr-i basar”

Sudan seyahatnamesinin, Mısır seyahatini ele alan bölümünün içerisinde; Prens Yusuf Kemal Bey, Muhammed Mihrî Bey, Yavuz Sultan Selim, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ve Prens Kemaleddin Paşa gibi önemli tarihi şahsiyetlerin fotoğraflarının bulunması da oldukça dikkat çekicidir (s. 13- 113).

Mısır seyahatinin tamamlanmasından sonra Sudan'a hareket eden heyet, Sudan'ın çeşitli bölge ve şehirlerini gezmiş, Mihrî Efendi söz konusu seyahat sırasındaki gözlemlerini farklı kaynaklarla da destekleyerek Sudan hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Seyahatnamenin, Sudan ile ilgili olan kısmında Sudan'ın idare merkezi olarak kabul edilen Hartum'un tarihi, Sudan'ın "genel durumu, sınırları, tarihi ve turistik yerleri, şehir ve kasabaları, arazisi, madenleri, doğası, dağları ve nehirleri, iklimi, havası, ürünleri, ağaçları, bitkileri, tarım ürünleri", "sebze ve meyveleri, dil ve mezhepleri, eğitim, uygarlık, sanayi, ticaret, siyasî ve coğrafi bölümleri" ile ilgili olarak çok önemli bilgiler vermiştir. Mihrî Efendi, Sudan'daki yerli kabilelerin isimleri ve yaşadıkları bölgeler, kabilelerin "adetleri, yaşam biçimleri, geçim kaynakları, bazı kabilelerin ibadet, fal ve kehanet konusundaki garip âdetleri, evlilik yöntemleri, müzikleri" hakkında da detaylı bilgiler vermiş ve aynı zamanda Sudan'daki yerli kabilelerle olan çeşitli temaslarını da konu edinmiştir.* (s. 115- 265)

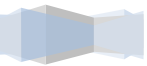
Mısır ve Sudan'daki izlenimlerini tarihsel verilerle de destekleyen Mihrî Efendi, ırk, toplum ve kabileler üzerinden söz konusu bölgelerin sınıfsal yapısı ile ilgili olarak izlenimlerini de okuyucuya aktarmış ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Günümüzde "insan yiyen" tabirinin karşılığı olarak kullanılan "yam yam" kelimesinin mahallî bir kabile dilinden alınan "niyam niyam" (yemek) olduğunu ifade eden Mihrî Efendi, Mısır ve Sudan'daki mahallî kabileler arasında bulunmuş, söz konusu kabilelerle çeşitli mülakatlar gerçekleştirerek önemli bilgiler elde etmiş, kabilelerin giyim- kuşam, evlilik, ölüm törenleri, kehanetleri, dini inançları ve inanış biçimleri ile ilgili olarak bilgileri günümüze ulaştırdığı gibi gözlemleri sonucu çeşitli tespitlerde bulunmuştur.†

Sudan seyahati esnasında gözlem ve değerlendirmeleri ile günümüze önemli bir eser bırakan Mihrî Efendi, Sudan'ın idarî yapısı ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir. Osmanlı Mısır Sudan'ının merkeze bağlı olan "müdüriyet" ve "muhâfızlıkları" ile ilgili olarak: Siyasî, tarihî, coğrafi, içtimaî, kültürel ve demografik bilgiler veren (s. 265- 281) Mihrî Efendi, Mısır üzerinden yönetilen Sudan ile ilgili olarak toplamda 10 idari birim -7 müdüriyet ve 3 muhâfızlık- Hartum (İdarî merkez olmak üzere), Dongola, Berber, Sinnâr (Sennar), Dârfür, Kordofan, Keselâ müdüriyetleri ve Faşoda, Sevâkin, Bahru'l- Gazâl muhafızlıkları ile ilgili olarak çeşitli bilgileri günümüze ulaştırmıştır.‡ (s. 265- 281)

* Batislam, a.g.m., s. 299- 302.

† Çifçi, a.g.m.

‡ Ahmet Kavas, "Osmanlı- Darfûr Münasebetleri", Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 14.12.2006, (Erişim tarihi: 01.12.2016); Ahmet Kavas, "Osmanlı- Darfûr Münasebetleri", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, Yıl: 2007, ss. 105- 120, s. 107.

Sudan'ın yer altı kaynakları ile ilgili bilgiler de veren Mihrî Efendi, Sudan'ın Sinnar şehrinin kuzeyinde Benî Şankul Dağları'nda "*Sinnâr altını*" ismiyle, Nûbe Dağları'nda, Tira ve Şibun Dağları'nda Sudan'ın en iyi altınlarının bulunduğunu kaydetmiş, Harba'da zümrüt, Bahr-i Gâzal'ın kuzey batısında bulunan Haferet'n Nuhâs ve Sevakin'de Bakır, Kordofani Dârfür ve Bahr-i Gâzal'da Demir, Cebelü'l- Kütüm'de Kurşun ve Tebre, Dâmir, el- Yuveyza, Şerşar, Vâha- i Selîme, Vadî- i Ka'b, Dongola, Hartum, Faşoda, Vâha- i Şab, Berber, Cebel-i Marra, Debbe gibi bölgelerde kıymetli yer altı kaynaklarının bulunduğu bahsetmiştir.

Mihrî Efendi, 1899 yılının gazetelerinden hareketle, Sudan hükümetinin madenlerle ilgili olarak bir kânun hazırladığını, madenlerle ilgili hazırlanan bu kânun hakkında Avrupalı şirketlere bilgi verildiğini ve Avrupalı şirketlerin bu hususta kendi içlerinde değerlendirmeler yaptıklarına dikkat çekerek, Avrupa sömürgeciliğinin Sudan'ın yer altı kaynakları üzerindeki amaçlarıyla ilgili çok önemli bir noktaya da temas etmiştir (s. 161- 162). Söz konusu dönem içerisinde, "*Osmanlılar adına madenler konusunda mütehassıs kişiler bu coğrafyaya gönderilebilseydi nice farklı maden tespit edilip çıkarılabilir*" böylelikle hem Sudan'ın hem de Osmanlı Mısırı'nın gelirleri artırılıp kalkınması sağlanabilirdi. O günlerde çıkarılmayan madenler "*bugün kıta dışından gelen çok uluslu şirketler tarafından işletilmekte olup*" Sudan'daki sorun ve iç savaşların sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir.*

Mısır ve Sudan'daki kabilelerin Müslüman halka gösterdiği saygı ve sevgiyi de konu edinen Mihrî Efendi, dönemin kabileleri tarafından kullanılan dinî terimlerin, dinsel öğretilerin ve ibadet şekillerinin İslâmiyet ve Müslüman kabilelerden etkilendiğini ifade etmiştir. Mısır ve Sudan'da bulunan halk ve kabilelere İslâmiyet'i anlatacak kimsenin bulunmayışından yakınan Mihrî Efendi, bölgenin Müslümanlığa dair önemli bir potansiyele sahip olduğunu, söz konusu kabilelere İslâm'ı anlatacak kimse yokken, Hıristiyan Papazların o dönemde söz konusu bölgelerdeki küçük çocukları kendi ülkelerine götürerek zorunlu bir şekilde teolojik eğitime tabi tuttuklarını, bu çocukların papazlık eğitimi ile yetiştirildikten sonra Sudan'a geri getirilerek bölge halkını Hıristiyanlaştırmaya çalıştıklarına ve bölgedeki misyonerlik faaliyetlerine dikkat çekmiştir.† Bu bağlamda, Güney Sudan'da uzun yıllar devam eden ve milyonlarca insanın ölümüne ve göç etmesine sebep olan; Müslüman-Hıristiyan/ Animist çatışmaları bölgede batı eliyle istikrarın ciddi derecede tahrip edilmesine ve sivillerin hayatını kaybetmesine yol açmıştır.‡ Osmanlı Afrika'sında İslâmî bir yaşam süren Afrikalıların batılı sömürgecilerin Hıristiyan misyonları tarafından nasıl dinî sömürgeciliğe tabi tutulduğuna dikkat çeken (s. xxii- xxv) Mihrî Efendi, Sudan'ın bölünmesiyle sonuçlanan "*Güney Sudan*" sorununu adeta 100 yıl öncesinden tespit etmiş gibi. Eğer Mihrî Efendi'nin tespit, gözlem ve değerlendirmelerinden yola çıkılarak hareket edilebilseydi ve Mihrî Efendi'nin belirttiği gibi "*Müslüman alimler davetçiler bölgede varlık gösterseydi*" Güney Sudan sorunu ve Müslüman-Hıristiyan/ Animist ayrışmasının yaşanmaması içten bile değildi.§

Mihrî Efendi'nin dikkat çektiği sorunlar yalnızca Güney Sudan ile sınırlı değil. Aynı hususlar çok sayıda sivilin ölümüne yol açan Darfur sorunu** içinde geçerli. Bu bağlamda Darfur bölgesi, sahip olduğu kaynaklar ve zenginlikler dolayısıyla batılı sömürgecilerin dikkatini çekmiş, ayrışma ve

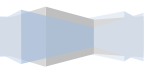
* Hüsamettin Aslan, "Sudan Seyahatnamesi", *Milat Gazetesi*, 27.09.2016, <http://www.milatgazetesi.com/sudan-seyahatnamesi-makale-94976> (Erişim tarihi: 01.12.2016).

† Çifçi, a.g.m.

‡ Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürlüğü, Dışilişkiler Dairesi Başkanlığı, Birleşmiş Milletler Misyonları, "BM Güney Sudan (UNAMID) Misyonu, s. 12- 13, 29- 30.

§ Tıgılı, a.g.m.

** Darfur sorunu ile ilgili olarak bkz. (Funda Keskin, "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme, *Uluslararası İlişkileri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009, ss. 67- 88).

anlaşmazlıklar dahilinde sömürüye maruz kalmıştır.* Mihrî Efendi, uzun yıllar önce adeta "*Darfur sorununu çözmüş gibi*". Batı sömürgeciliğinin, Darfur üzerindeki açık müdahalesi, bölgede büyük bir insani krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Mihrî Efendi'nin belirttiği üzere bölgedeki Müslüman alimlerin etkinlikleriyle birlikte eğer İslâm kardeşliği ön planda tutulabilseydi, Darfur sorunu nihai olarak çözüme kavuşturulabilirdi.†

Mihrî Efendi, Sudan seyahatnamesinin son bölümlerinde Kongo bölgesine de yer vermiştir. Kongo ile ilgili olarak çeşitli tarihî ve coğrafi olarak önemli bilgiler veren Mihrî Efendi, Kongo bölgesi özelinde Afrika'daki batı sömürgeciliğine de dikkat çekmiştir (s. 281- 285). Kongo bölgesinin, Avrupalı devletler tarafından sömürge haline getirilmesi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Kongo toprakları, Fransa ve Belçika‡ tarafından paylaşım sahası haline getirilerek sömürgeleştirilmiştir.§ Coğrafi keşiflerin başlamasıyla birlikte Kongo, batılı sömürgeci devletlerin nazarında önemli bir köle ticareti merkezi haline getirilmiştir. Avrupa sömürgeci güçler, egemenlik iddiasıyla Kongo'yu tam olarak denetim altına alarak Kongo topraklarını uzun yıllar sömürüye tabi tutmuşlardır.** (s. 282) Bu bağlamda, Mihrî Efendi'nin Mısır Sudan ve Kongo özelinde Afrika'nın sömürgeleştirilme sürecindeki gözlem, tespit ve değerlendirmeleri oldukça önemli olmakla birlikte; Afrika'nın sömürülmesine dair tarihsel süreç içerisinde günümüze de dikkate değer bilgiler ulaştırmaktadır.

1821- 1882 tarihleri arasında Osmanlı Devleti adına Mısır Hidivliği tarafından yönetilen Sudan topraklarına İngiliz sömürgeciliğinin yerleşmesiyle birlikte, Sudan İngiliz- Mısır ortak idaresine tabi olmuştur.†† Mihrî Efendi, Sudan'ın idaresine dair hazırlanan ve Osmanlı Devleti Mısır Hidivliği ile İngilizler arasında imzalanan 12 maddelik bir kanun sözleşmesini de tercüme ederek günümüze ulaştırmıştır. 19 Ocak 1899 tarihinde Mısır'daki İngiltere siyasi vekili Lord Evelyn Baring Cromer ve Mısır Başbakanı Butros Gali arasında imza edilen söz konusu lahika Sudan ile ilgili düzenlenmiş beyanatlardan ve toplamda 12 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu lahika, İngilizlerin Sudan'daki siyasetine ve Osmanlı Devleti'nin Mısır Hidivliği üzerinden Sudan'daki etkinliği üzerine çok önemli bilgiler vermektedir (s. xviii, 285- 288).

Mihrî Efendi seyahatnamesinde, Mısır Prensi Yusuf Kemal'in, İngiltere'nin Sudan Valisi Sir Francis Reginald Wingate ile Hartum'da görüşüğünü de belirtmiştir. Sudan'daki seyahatini tamamlayan heyet, bir süre Hartum'da kalmış ve daha sonra Port Sudan'a hareket etmiştir. Mısır'ın çeşitli bölgelerinde seyahatine devam eden heyet bir süre Mısır'da bulunmuştur. Mihrî Efendi buldukları Süveyş, İskenderiye, Kalyûbiye, Şarkiye, Dekahliye, Buhayre, Garbiye, Menûfiye, Dimyat ve Matariye gibi yerleşim yerleri hakkında tarihî, coğrafi, siyasi ve içtimai olarak çeşitli bilgiler vermiştir (s. 288- 331). Sudan'ın birçok farklı bölgelerini gezen heyet; çeşitli hastalık, zorluk ve tehlikelere rağmen başlarına

* Ahmet Kavas, "Darfur'da Petrol Uğruna Öldürülen İnsanlık", Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 25.06.2007, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/592/darfurda_petrol_ugruna_olduyulen_insanlik (Erişim tarihi: 01.12.2016).

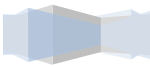
† Tıgılı, a.g.m.

‡ Belçika'nın Kongo üzerindeki sömürge dönemi ile ilgili olarak bkz. (Ali Demir, "Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 14, ss. 117- 141).

§ Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürlüğü, Dışişlikler Dairesi Başkanlığı, Birleşmiş Milletler Misyonları, "BM Kongo (Monusco) Misyonu, s. 6- 7.

** Senem Atvur, "Kongo Krizi Hakkında Bir Değerlendirme", *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, No: 1 (3), 2009, ss. 126- 146, s. 129; Y. Kerem Arslan, "Afrika İç- Göçü ve Post- Kolonyal Vatandaşlık", *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Temmuz 2012, ss. 202- 231, s. 212- 213, 216- 220.

†† Ahmet Kavas, "Sudan Cumhuriyeti (Cumhuriyeti's- Sûdân)", 21.01.2008, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/770/sudan_cumhuriyeti_cumhuriyetus-s%C3%BBd%C3%A2n (Erişim tarihi: 01.12.2016).

en ufak bir zarar gelmeden*, Kahire'den hareketle 19 Eylül 1910 tarihinde Sudan seyahatini sonlandırmıştır (s. 288- 331).

Osmanlı Devleti görevlisi bir vatansever olan Mihrî Efendi'nin Sudan Seyahatnamesi, adeta bir ülke raporu mahiyetinde olmakla birlikte aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Sudan'daki siyasî ve idarî etkinliği ile ilgili olarak İslâmî bir misyonu da temsil etmektedir.† Bu bağlamda, Mihrî Efendi'nin ifade ettiğine göre; zamanında dikkatli davranılsaydı Sudan, "*Osmanlıların eline geçmesi mümkün yerd.*" Sudan seyahatinin "*memlekete büyük yararlar sağlayacağına*" inanan Mihrî Efendi, bu konuda niyetinin "*bir çığır açmak*" olduğunu ve "*Son zamanlarda sahip olmaktan mutluluk duyduğumuz Meşrutiyet idaresinin de bu konuda gayret göstereceklere yardımcı olacağına*" inandığını dile getirir.‡ (s. 5) Osmanlı Devleti'nin Sudan'daki etkinliklerinin tarihsel arka planı göz önünde bulundurulduğunda; Mihrî Efendi'nin Sudan Seyahatnamesi, Osmanlı Devleti'nin jeopolitik misyonunu yansıtmaları bakımından da oldukça önemlidir.§

Muhammed Mihrî Efendi'nin, İngilizler tarafından uzun yıllar sömürülen Sudan bölgesine gerçekleştirdiği seyahat sırasında kaleme aldığı Sudan Seyahatnamesi, geçmişten günümüze Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki varlığı ve batı sömürgeciliğinin Afrika'ya girişini anlamak isteyen okuyucular için, Osmanlı II. Meşrutiyeti sonrası; Mısır Sudan ve Kongo özelinde Afrika'nın genel durumu ile ilgili çeşitli, ayrıntılı bilgileri günümüze ulaştıran çok önemli bir seyahatnamedir.

* Aslan, *a.g.m.*

† Renate Schlesier- Ulrike Zellmann, *Reisen über Grenzen*, Waxmann, Münster, 2003, p. 83.

‡ Batislam, *a.g.m.*, s. 297- 299.

§ Christoph Herzog- Raul Motika, "Orientalism Alla Turca: Late 19th / Early 20th Century Ottoman Voyages Into the Muslim 'Outback'", *Die Welt des Islams*, Vol: 40, Issue: 2, Ottoman Travels and Travel Accounts from an Earlier Age of Globalization, July 2000, pp. 139- 195, p. 153- 154, 158, 191.